

Evjenía FAKÍNOU: *De grote groene*. Vertaling: Hero Hokwerda. (Grieks Proza, IV). Groningen, Styx Publications, 1995. 105 blz.

ISBN 90 72371 95 X

fl. 29,50

Deze eerste in het Nederlands vertaalde roman van Evjenía Fakínou is in feite haar derde roman, en dateert van 1987. De auteur, die in 1945 in Alexandrië geboren werd, maar in Athene opgroeide, studeerde aan de academie van Athene grafische kunsten, en was, na een opleiding, in Athene, werkzaam als toeristische gids tot 1974. Ze richtte in 1976 het eerste poppentheater in Athene op, en schreef vanaf 1977 een lange reeks door haar zelf geïllustreerde jeugdboeken. Maar de in haar geheugen opgestapelde beelden, dromen en emoties vonden vanaf 1982 een uitweg in zes romans: *Αστραδενή* ("Astradeni", 1982), *Το έβδομο ρούχο* ("Het zevende kleed", 1983), *Η μεγάλη πράσινη* ("De grote groene", 1987), *Γάτα με πέταλα* ("De gehaaide vos", 1990), *Ζάχαρη στην άκρη* ("Suiker aan de rand", 1991) en *Η Μερόπη ήταν το πρόσχημα* ("Meropi was het voorwendsel", 1994). Al deze romans worden alsmaar herdrukt.

Het gaat bij Evjenía Fakínou steeds om de zoektocht naar de eigen identiteit, die, onderdrukt als ze is door het onpersoonlijke leven in de moderne stedelijke maatschappij, nog enkel tot uitdrukking komt in dromen. Het hoofdpersonage is steeds een vrouw, maar, i.t.m. wat de auteur daar zelf over zegt¹ lijkt me dat eerder een toevallig feit te zijn - de auteur is nu eenmaal zelf een vrouw - dan een essentieel kenmerk. De "bewustwording van de innerlijke vrijheid", zoals Fakínou het thema van "De grote groene" omschrijft, zou m.i. een niet minder radicaal karakter gehad hebben als het om een man ging.

Maar nu gaat het dus om een vrouw, Ioanna, die altijd al kunstschilder had willen worden, maar, om niet in conflict te komen met haar erg rationele, prozaïsche moeder met haar uitgesproken "theorieën over liefde, echtgenoten en beroepen", er gehoorzaam mee ingestemd had om copiïste van byzantijnse ikonen te worden, en vervolgens om met Andonis, een keurige ingenieurstudent met een verzekerde toekomst, te trouwen.

De "echte" Ioanna trekt zich terug in een innerlijke wereld van dromen, vooral dagdromen. Het breukpunt komt wanneer ze er zich plots rekenschap van geeft dat ze 's nachts niet meer droomt, en dat ook haar vermogen om overdag weg te dromen opgedroogd is. Ze zet de boodschappentas neer waarmee ze net thuisgekomen is, en verlaat haar vrouwde, verstikkende leventje, op weg naar niemand weet minder dan zichzelf waarheen. De lezer is dan getuige van de doelloze omzwervingen van Ioanna, en haar snelle verbreken van alle maatschappelijke banden. Ze bereikt de nulgraad van het bestaan tijdens een koude stormnacht in een dakloze herdershut.

Vanaf dat ogenblik begint de herontdekking van de eigen persoonlijkheid: ze neemt haar intrek in een afgelegen vervallen herenhuis in Thessalië, dat bij de plaatselijke bevolking - waarmee Ioanna op één, catastrofale keer na, geen contact heeft - de reputatie van een spookhuis heeft² en daarom volledig tot haar beschikking staat. Het huis bevat echter een

---

¹ In het interview met haar, opgenomen in de beschouwing van Julia Happel "Aangrijpende verbeelding van Evjenía Fakínou", gepubliceerd in *Lychnari* 1995/4, p.22-24.

² Het was bijzonder aardig om, terwijl ik het boek aan het lezen was voor deze recensie, in de krant *Εθνος* van 2 juli 1996, op p. 9 te lezen dat het spook van de 30 jaar geleden overleden pope nog rondwaart in de huizen van *Μαραθιά* (*Αργολίδα*), en de inwoners uit

aantal schilderijen - op de muren, op het plafond, op de deuren van een kast - die een geweldige indruk op haar maken. Ze vindt ook losse houten panelen en slaagt erin, met grote inspanning en veel innerlijk zoeken, daarop haar droomwereld tot visuele uitdrukking te brengen. Ze komt zelfs, zeer tegen haar wil en tot haar grote verwondering, tot de herontdekking van lichamelijke hartstocht.

Maar de auteur is met deze "happy ending" niet tevreden: ze wil immers aantonen dat de Griekse maatschappij nog niet rijp is voor deze "innerlijke vrijheid van de vrouw", en breidt dus aan dit Robinson Crusoeverhaal een "Jagdszenen aus Niederbayern" einde. Dat dit zich - zeker in Griekenland! - niet echt opdroogt, blijkt uit verschillende van de verhalen uit de in 1996 vertaalde bundel *Αλφοθήκαμε* van Dimitra Sideri (cf. infra), over haar vooroorlogse jeugd jaren in de Mani, waarin de lezer o.a. kennis maakt met Vassiliki, die gedurende haar hele - ongewenste - zwangerschap in een afgelegen grot bij de zee leeft, en Maria, die zich met stenen, takken en leem een hutje bouwt en moederziel alleen gaat wonen. Beide vrouwen vinden later hun plaats in de Griekse maatschappij.

Als maatschappijkritisch document vind ik deze roman dus niet zo geslaagd, maar als kroniek van een bewustwordingsproces is het best een leesbaar boek, dat tegelijkertijd een ode is aan het Griekse landschap en, vooral, aan de zee, die ook de titel voor het boek heeft geleverd. "De grote groene" is nl. de omschrijving die de oude Egyptenaren voor de zee gebruikten, de zee waarvoor ze altijd bang gebleven zijn, in die mate dat ze nooit zeevaarders zijn geworden, maar de scheepvaart liever aan andere volkeren overlieten. "De grote groene" staat dan ook voor de uitdaging, de droom die verdrongen wordt tot in het onderbewustzijn.

Dit onirische verhaal wordt verteld in een trefzekere, zakelijke taal. Het contrast werkt bijzonder effectief, en doet de lezer zonder veel morren ook de naar magisch realisme zwemende passages slikken, die cruciaal blijken te zijn voor de herwonnen persoonlijkheid van Ioanna.

De vertaling is van het voortreffelijke niveau dat we van Hero Hokwerda gewend zijn. Het is de lezer alsof hij met een oorspronkelijk in het Nederlands geschreven tekst te maken had; bij vergelijking blijkt de Nederlandse tekst telkens ook rigoureuus overeen te stemmen met de Griekse. Ik had enkel een probleem(pje) met "De laatste dagen was er een grote aanvoer van sardine in het dorp en Meletis kon er 's avonds haast niet tegen bakken" (p.8). Als weergave van het vlakke *τα βράδια τηγάνιζε συνέχεια* (p.10) is de (in ieder geval noord-) Nederlandse versie op zijn minst veel gemarkeerder.

Gunnar DE BOEL

---

het dorp verjaagd heeft, wat het enkele Engelsen en Duitsers mogelijk gemaakt heeft om voor een appel en een ei deze huizen op te kopen.

Nvdr: deze anekdote is meteen ook een mooie illustratie bij het artikel van Mariëtta Ioannidou, elders in dit nummer.

Dimitra SIDERI: *Bloesters*. Vertaling: Jan Veenstra. (Grieks Proza, V). Groningen, Styx Publications, 1996. 106 blz.

ISBN 90 5693 002 8 *fl.* 29,50

De lezers van *Tetradio* kennen Dimitra Sideri reeds van het boek *Πατρίδες* ("Vaderlanden", 1992), waarin ze de omstandigheden vertelt waarin zij en haar man omwille van hun communistische overtuiging in 1955 naar Nederland zijn uitgeweken, en hun verdere wedervaren daar. *Αλφοθήκαμε* is haar tweede boek, verschenen in 1994. Het is eigenlijk een bundel verhalen over de streek waar de auteur haar jeugd jaren heeft doorgebracht: de Mani, de middelste punt van de Peloponnesos, een streek die van oudsher bekend is om het ruige karakter van zowel landschap als inwoners.

Het platteland wordt in dit boek niet bekeken door de idyllische bril van de stedeling, maar met ogen open voor de armoede, de harde strijd om het bestaan, ook de klasstegenstellingen die deze afgelegen landelijke samenleving kenmerkten. In elk van deze korte, op zichzelf staande verhalen wordt op een erg objectieve manier, met een paar rake woorden, het leven en werk verteld van individuen of families, aan de hand van blijvende karakteristieken of kenmerkende gebeurtenissen.

De titel van het boek gaat terug op het eerste verhaal, "Bloesters", wat een samentrekking is van bloedzusters, een poging om het Griekse *αλφοθήκαμε* (kinderlijke samentrekking van *αδελφοθήκαμε*: "we zijn bloedbroeders (of hier: -zusters) geworden". Ik vind deze poging niet erg geslaagd, aangezien er in het Grieks een duidelijke band blijft bestaan tussen de verbastering en het echte woord, terwijl in het Nederlands niemand bij het horen van bloesters aan "bloedzusters" zal denken. Een crux?

Al vlug wordt duidelijk dat in deze traditionele maatschappij met haar strikte normen en de effectieve sancties op het doorbreken daarvan - één van de verhalen gaat precies over de bloedwraak, die in Griekenland als typisch voor de Mani beschouwd werd, en tot ca 1970 de streek teisterde - een aantal individuen hoe dan ook uit de band springen, en toch op een ruime, zij het stilzwijgende tolerantie kunnen rekenen. Zo de reeds in de vorige recensie vermelde Vassiliki en Maria, zo ook Matina en haar beminde volle neef Thodoris, die, ondanks de inzegening van het huwelijk van Matina met de man waaraan ze tegen haar wil uitgehuwelijkt werd, vervolgens ongestoord gaan samenwonen, kinderen krijgen en ze opvoeden. Een andere Matina, vrouw van de arme dorpsomroeper Dionysis en moeder van vijf kinderen, laat zich overhalen om tegen betaling minnares te worden van telkens weer andere mannen, om schoenen en eten te kunnen kopen voor haar kinderen, wat noch haar man noch haar - wetende - dorpsgenoten belet haar toch graag te blijven mogen. Het stoort me wel een beetje dat in dit verband *έκανε την ίδια δουλειά* (p.103) vertaald wordt als "(een weduwe die) hetzelfde beroep uitoefende" (p.55). Deze term lijkt me toch wat al te institutioneel, en deze dames worden precies niet voorgesteld als "het oudste beroep van de wereld" uitoefenend!

De auteur koestert duidelijk liefde voor deze sterke individuen, die zich door niets of niemand van hun eigen levensweg laten afbrengen. Toch is voor haar de indeling van de maatschappij in klassen zo fundamenteel, dat ze de structuur van het boek bepaalt. Het eerste deel gaat nl. over de armen, en het tweede over degenen die tenminste geen honger leden. Tot deze klasse behoorde ook de familie van de auteur. De volkomen gelijkwaardigheid

waarmee men elkaar behandelde op straat en op het dorpsplein mag het feit niet verhelen dat er qua levensstijl essentiële verschillen tussen de twee klassen bestonden: soirees, bals, cultuur, feestmaaltijden, het bleef allemaal voorbehouden voor wie er het geld voor had.

De bittere armoede wordt dus geenszins verdoezeld in dit boek, maar toch had dit harde leven, in deze terugblik, kwaliteiten die het leven in de grote stad, ondanks de grotere tolerantie daar, mist: het gevoel voor humor, de samenhang: wat er ook gebeurde, men hield er altijd de moed in.

Het einde van het boek is eerder historisch van karakter. Eerst wordt het verhaal verteld van de Giatriáni, de afstammelingen van Piero dei Medici, hertog van Nafplion, kleinzoon van Lorenzo. Piero moest in 1543 wijken voor de Turken en zocht zijn toevlucht in de Mani, waar hij stamvader werd van het dorp Vitylo. De Giatriáni vieren nog elk jaar, met Kerstmis, een groot familiefeest, waar ook het eeuwenoude familiegeheim aan een aantal mannelijke afstammelingen wordt bekendgemaakt.

Even verder volgt dan het verhaal van de Stefanopouleï, een met de Giatriáni rivaliserende familie, die echter het onderspit moest delven en daarom in 1631, via Messina op Sicilië (dat hier, m.i. wat misleidend, zijn - toegegeven, oorspronkelijke - Griekse naam Messene behoudt), naar Corsica uitweek, waar ze aan de basis lag van de Griekse gemeenschap van Carghese. Op deze manier plaatst de auteur haar eigen emigratie, waar het boek op eindigt, en de Griekse emigratie in het algemeen, in een breder historisch kader.

Het boek is vlot geschreven. De auteur heeft als kind van de streek heel wat ooggetuigeninformatie, maar slaagt erin om toch een objectieve afstand te bewaren, waardoor haar verhaal tot een haast ethnografisch, maar niettemin erg boeiend, verslag wordt van een nu verdwenen traditionele samenleving.

Ook deze vertaling is uitstekend. Afgezien van de enkele plaatsen waar ikzelf een andere vertaling zou verkiezen is deze Nederlandse versie volmaakt accuraat en uiterst leesbaar.

Gunnar DE BOEL

Margarita KARAPANOU: *Kassandra en de wolf*. Vertaling: Bernadette Wildenburg en Jan Veenstra. (Grieks Proza, VI). Groningen, Styx Publications, 1996. 95 blz.

ISBN 90 5693 001 X

f. 29,50

Een kinderleven in achtenvijftig impressies, in druk variërend van twee lijnen tot acht bladzijden tekst (in voorliggende vertaling resp. van twee lijnen tot ruim vier pagina's). Het eerste hoofdstukje van deze roman kan moeilijk korter of droger. Het draagt de titel: *De eerste dag*. Daaronder slechts het volgende:

Ik ben geboren in juli, het uur van de Wolf, onder het teken van de Kreeft.

Toen ze me aan haar wilden laten zien, draaide ze haar gezicht naar de muur.

Bij de uitdrukking *het uur van de Wolf* (λυκόφωσ) annoteren de vertalers: "*In het Grieks een aanduiding voor de avondschemering (vgl. Fr. entre chien et loup).*"

Zo beknopt en onderkoeld als Kassandra's eerste evocatie was, zo sappig en hilarisch is haar laatste, een beschrijving van *De Eerste Schooldag* (resp. vier en een halve bladzijde

en drie pagina's). Tussenin schildert de ik-persoon met forse halen haar leven in een verwen- de vooraanstaande familie en haar omgang met leeftijdsgenootjes. Tussendoor spelen kinderen verstoppertje (κρυφτό) *dieffe-met-verlos* (κλέφτες κι αστυνόμους) *Ik zie, ik zie wat jij niet ziet* (τη κολοκυθιά), maken taartjes (ζαχαροπλαστεία) met zand en pis, of spelen doktertje (τους γιατρούς). Daarnaast maakt Cassandra spelletjes met en van adulten mee, ervaringen waar de Familie het best geen weet van krijgt.

Wat de kleine meid van de wereld en van die vreemde volwassenen ondergaat en ziet en hoort, observeert en registreert ze met een ontwapenende nuchterheid en een kinderlogica die barst van creatieve verbeeldingskracht. Haar wereld is er een van kinderlijke observatie en interpretatie, van realiteitszin en imaginatie, van tederheid en wreedheid, van verwondering en vanzelfsprekendheid. De volwassenen rekenen op Cassandra's onwetendheid en naïviteit of op haar *Good Manners*, liefde en verstand al naar gelang het hun uitkomt. Ze misrekenen zich deerlijk. Toch wordt het meisje niet altijd het kind van de rekening: het pientere wicht slaat zich er wel doorheen.

Voor ampele citaten ontbreekt hier de ruimte, en een plot navertellen kan niet omdat er geen is. Toch wil hier uit het boek wat proevertjes aanbieden om gegadigden te verleiden. Mag ik?

Elke nieuwe gouvernante die zich komt aanmelden en bij Cassandra niet onmiddellijk in de smaak valt, wordt in de enkels gebeten zodat de postulante gezwind de benen neemt.

Op een feestje kan Cassandra haar plasje niet ophouden; ze verplicht een jongetje post te vatten te midden van het corpus delicti en geniet van *zijn* pak rammel.

Bij een partijtje verstoppertje spelen sluit ze hetzelfde slachtoffer op in een kast; drie dagen later wordt hij eindelijk gevonden. *Hij had nog altijd zijn capuchon op, maar hij was erg gekrompen en zag eruit als een olijf.*

Met neefje Kostandinos speelt ze Jezus en Maria; ze spijkert hem tegen de muur.

De zelfmoord van Oom Charilaos ontlokt haar deze slotbedenking. *"Hij heeft zelfmoord gepleegd," riepen in koor de Meneren en Mevrouwen die in zwarte kleren naar ons huis waren gekomen en die een soort gesuikerde bonen aten. "Dat is vast een nieuw spelletje", dacht ik, zeer in mijn nopjes.*

Op een etentje bij Mama in Parijs legt vriendinnetje France uit wat een proefschrift is. *France is de dochter van de absurdistische schrijver die Het nijlpaard en een heleboel andere toneelstukken heeft geschreven.* Uitleg van France: *"Nou, je neemt een boek en daar proef je net zo lang van tot je alle woorden hebt ingeslikt. Daarna poep je ze uit in de volgorde die jij het beste vindt".* De volgende morgen scheurt Cassandra een paar bladzijden uit de Bijbel die ze fruit met wat uitjes, zoals Fani thuis doet. *Nu heb ik diarree. Het hele Offer van Izaäk ploft in de WC, ik kan mijn geluk niet op. Ik loop de badkamer uit met mijn bips in de lucht, ik klim op de tafel en terwijl ik Mama aankijk roep ik: "Mama, Mama, kijk eens! Ik heb een Proefschrift gemaakt!"*

Ze zet Oma onder druk tot er een poesje in huis komt. Oma krijgt er een te leen, voor een week. Cassandra denkt: *Ik geef het nooit meer terug. Ik maak het nog liever dood.* Wat op het einde van de week ook geschiedt.

Kassandra en neefje Iraklis spelen doktertje. Tanta Magdalini betrapt het stel en beweert het te zullen besterven als ze het nog eens doen. De volgende ochtend klopt de bediende van Tante aan haar deur met het ontbijt. Vergeefs geklopt. Bang gaat hij naar binnen. *Haar hoofd hing buiten het bed. Haar benen staken in de lucht. Haar tong hing op het vloerkleed, ze wilde vast iemand voor het lapje houden, want haar mond lachte van oor tot oor. De*

begravenis was de volgende ochtend om tien uur.

En dan zijn er de onkiese spelletjes van bediende Petros met Cassandra waar zij verslag van uitbrengt zonder te moraliseren, of haar uitstapje met Petros die zich als Gouvernante heeft verkleed naar een huis waar nog meer Petrossen zich hadden verkleed als Gouvernantes en Mevrouwen, of de gelegenheid waarbij de Griekse Filosoof die voor kinderoppas speelt maar al te graag ingaat op het kinderlijk verzoek zijn broek te laten zakken.

En verder Cassandra's ritje met Papa naar het Rusthuis voor de Lieve-Mensen-die-aan-het-Plafond-Hangen. Daar blijkt niet dochter-lief te moeten achterblijven, maar de Papa. Of nog de droogkomische beschrijving van een zondagsdienst bij de Vicar of ten slotte Cassandra's Eerste Schooldag.

Als aperitief mogen deze grepen uit de voorgeschotelde inhoud en stijl volstaan om de lezer ook zelf naar de roman te laten grijpen die hem terug zal voeren naar de sfeer van (lang) vervlogen kinderjaren.

Een auteur die zo in de huid van een kind kan kruipen, moet wel veel met kinderen hebben omgesprongen. Op de achterflap van het boek staat inderdaad ook te lezen dat Margarita Karapanou (Athene 1946) na studies filosofie en film te Parijs kleuterleidster is geweest in haar geboortestad. De titel en de originele omslag met voorstelling van Roodkapje en de wolf laten bij de eerste aanblik een kinderboek vermoeden, maar - zoveel is intussen al lang duidelijk - voor kinderen is het boek allerminst bestemd.

Kassandra en de wolf is Margarita Karapanou's eerste roman; na uitgaven in Amerika (1974), Zweden (1974) en Parijs (1975) verscheen de Griekse editie ten slotte in 1976. In 1985 verscheen haar tweede roman, *De slaapwandelaar*; de Franse uitgave uit 1987 werd bekroond als het beste buitenlandse boek van dat jaar (in 1992 verscheen een Nederlandse uitgave). Uit 1991 dateert haar derde roman, *Rien ne va plus*.

En nu de kwaliteit van de vertaling. Hoe ik ook mijn best deed om ergens een gevallen steek te kunnen oprapen, ik vond er geen los. Integendeel, wat eerst argwaan had gewekt, bleek bij nader toezien toch te kloppen of nog beter te zijn dan ik me had voorgesteld. Her en der vielen er zelfs vondsten te rapen.

Dat de vertalers Nederlanders zijn, merk je aan woorden als *gum*, *klerenkast*, *nachtpon* en *ranja*, aan de weergave *B.V.D.* (Binnenlandse Veiligheidsdienst) voor *Ασφάλεια*, alsook aan het mannelijk geslacht van *deur*, *golf*, *kist*, *schaal*.

Twee verschillende vertalingen voor hetzelfde woord *ηλίθιος*, namelijk *idioot* en *imbeciel* blijken in hun context gegrond: zo wordt (in nr. 26) Strindberg door de vader van France een *idioot* genoemd, terwijl (in nr. 33) Opa over Cassandra vraagt: *Is ze soms imbeciel?*

In een context van boeken (in nr. 26) laat de schrijfster Eugène (Ionesco) zeggen: *Απόψε θέλω να γευτώ την "Αποκάλυψη"*. Vertaling: *Vanavond wil ik De openbaring eten*. Een Vlaming had hem allicht naar *De Apocalyps* laten vragen.

Dat niet elke lezer dadelijk de eigennaam Njonjos (*Νιόνιος*) herkent (in nr. 43) of de woordspeling met de naam van het geleende poesje *Δανειστούλη* - *Leentje* (in nr. 33) misschien niet opmerkt, kan men toch de vertalers niet aanwrijven.

Aan het begin van nr. 53 staat te lezen: *Op een ochtend kon ik niet meer praten, ik was zo stijf als een klok*. De gangbare uitdrukking 'zo stijf als een plank' of 'als een deur' had op de hele persoon geslagen. De Griekse tekst spreekt ook van een klok: *'ακίνητη σαν ρολόι'*. De *onbeweeglijkheid* van een stilstaande klok wordt in de vertaling de *stijfheid* van een onbeweegbare tong, en de verwijzing naar een klok die geen tik meer geeft, wordt gered.

Om maar te zeggen dat een vertaler het niet onder de markt heeft.

Zelfs in de vertaling is het lettergrepenspelletje op het feestje met de Griekse Filosoof (nr. 27) best te genieten.

De vraag aan Papa (in nr. 54) *of hij in bed met andere Mevrouwen snorkelde* (αν έκανε βουτιές με άλλες Κυρίες στο κρεβάτι) klinkt voor mijn part nog beeldiger in het Nederlands dan in het Grieks.

De uitdrukking "Όσα παίρνει ο Άνεμος" (in nr. 36) lijkt me een verwijzing naar *Gone with the wind / Gejaagd door de wind / Autant en emporte le vent* van Margaret Mitchell. In een context van een bekentenis tijdens een verhoor lijkt de vertaling 'Als stof in de Wind' inderdaad beter dan de geijkte: zo wordt er geen *beweging* gesuggereerd, maar een *aantal*. In een kinderlijke uitleg over het woord εντριβή voor *proefschrift* neemt France (in nr. 26, zie ook boven) de etymologische afleiding van τρίβω/*wrijven* al te letterlijk. Het komt erop neer dat Cassandra de woorden van een boek moet afwrijven tot ze op de grond vallen; dan moet ze die maar verzamelen en in de volgorde leggen die ze wil. Het woord *proefschrift* roept in het Nederlands de begrippen *proeven* en *eten* op. De rest van de verklaring is schitterend aangepast aan de WC-scène aan het slot van het hoofdstuk.

Maar genoeg. Elke lezer die wat Grieks machtig is, vindt zelf wel zijn gading. Overigens is deze roman heel geschikt om iemands kennis van het Grieks op te frissen of te verdiepen.

Beide vertalers waren me bekend van vertalingen van Griekse liederen (zie mijn bijdrage *Met zijn 50 in '95. Het Griekse Lied*, in *Tetradio* 4 (1995), pp. 50-172 *passim*). Van hun hand zou ik graag nog vertalingen lezen. Wie een (goede) inhoudelijke bespreking van voorliggend boek wil, verwijs ik ten slotte ook graag naar een bijdrage van de tweede vertaler, Jan Veenstra, in *Lychnari* 10 (1996) nr. 1, pp. 25-26.

Erik GOERLANDT